

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИКОНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ

з дисципліни

ОСНОВИ ГЕОПОЛІТИКИ

Виконання індивідуального завдання передбачає **порівняльний аналіз геополітичного потенціалу двох держав**. До речі, «геополітичний потенціал держави» (ГПД) знаходиться у числі термінів, що вимагають до себе уваги з точки зору розкриття і обґрунтування їх внутрішнього змісту. Особливий інтерес до даної понятійної категорії пояснюється її значенням, яке полягає в тому, що вона вміщує в себе усю сукупність різнорідних чинників, за допомогою яких та чи інша держава може вирішувати «на місцях», в межах свого прямого територіально-політичного контролю, конкретні геополітичні завдання.

Геополітичний потенціал – це система різноманітних ресурсів (просторових, виробничо-економічних, військових, фінансових, соціокультурних, інформаційних і т. д.), які можуть бути використані для реалізації геостратегії країни в інтересах національної безпеки.

Визначення складу, оцінка геополітичного потенціалу, пошук можливостей його практичного використання і «поліпшення» відіграють важливу роль у зміцненні територіально-політичних позицій держави і її геополітичного статусу в цілому.

Студенти мають здійснювати аналіз геополітичного потенціалу за певною схемою-алгоритмом. Слід звернути увагу на те, що обрання держав в якості об'єкта аналізу передбачає необхідність обґрунтування цього вибору, а саме: варто пояснити, чому було обрано ці дві держави для порівняльного аналізу.

Надалі геополітичний потенціал держави слід розглядати з точки зору декількох блоків факторів:

1. Фізико-географічний блок ГПД

1.1. Становище і математичні параметри, які надають чітку просторову локалізацію досліджуваної держави; математико-географічний блок позиціонує досліджуваний регіон на земній поверхні, чим і забезпечує первинний доступ до знайомства зі складом його внутрішнього геополітичного потенціалу.

1.2. Природні фактори, які дозволяють (або лімітують) здійснення геополітичної діяльності в конкретному регіоні. Якщо держава знаходиться загалом в межах сприятливих для життєдіяльності людей природних умов, то це посилює її потенційну геополітичну цінність. Зворотна ж ситуація тягне за собою такі наслідки, як:

- від самого спочатку послаблений інтерес до геополітично «суворої» території з боку, як держави-суверена, так і зарубіжних країн;
- зниження можливості даної держави самореалізації в якості активного суб'єкта геополітичної діяльності.

Тут слід звернути особливу увагу на такі питання, як:

- загальна комфортність природно-кліматичних умов суходолу. Така оцінка зумовлена тим, що саме поверхня земної тверді є природним місцем існування людства як біологічного виду, і саме на ній зосереджуються, переважно, усі види його діяльності, в тому числі – і геополітична. Цей

фактор об'ємний, і містить у собі усе розмаїття показників клімату, характеристику рельєфу, гідромережі, рослинного покриву. Усі вони, як разом, так і окремо, здатні істотно впливати на потенційні геополітичні можливості соціуму, що проживає в місцях їх різних поєднань.

- природно-ресурсний потенціал – його розгляд пов'язують з економічною або геоecологічною характеристиками регіону. Багаті корисні копалини слугують первинним джерелом матеріальної озброєності будь-якого суб'єкта геополітичної діяльності. Отже, чим багатша природно-ресурсна забезпеченість території, тим з більшим на те підставою вона може служити плацдармом для розгортання відповідної регіональної (і надрегіональної) активності держави.

У той же час, природно-ресурсний потенціал виступає в якості того «магніту», який привертає до себе увагу зовнішніх агресивних сил. Отже, будь-яка держава виявляється поставленою перед необхідністю створення в межах ресурсозабезпечення регіонів системи різнобічних захисних заходів, які спрямовані на збереження свого суверенітету над цією територією. Таким чином, природно-ресурсний потенціал займає в складі ГПД своєрідне подвійне становище, що лише посилює його значення.

- приморське положення – категорія досить складна. На перший погляд, її потенційна геополітична цінність має суто географічний і «розміщенський» характер, «автоматично» забезпечуючи можливість: - розвитку оперативних та широких контактів між територіями, які не є сусідніми одна з одною на суходолі; - надаючи можливість для володіння таким важливим «аргументом» екстремальних геополітичних відносин, як військово-морські сили. Однак природні умови приморських територій, так само як і прилеглих до них акваторій, далеко не завжди здатні виправдати покладені на них геополітичні надії. *При оцінці ГПД слід враховувати не стільки сам факт приморського положення держави / регіону, скільки конструкційні умови його узбережжя* (порізаність берегової лінії, наявність захищених бухт і гаваней) і характеристику навігаційних умов прилеглої до нього акваторії. Лише їх сприятливе поєднання дійсно здатне зіграти відповідну роль, посилюючи потенційні геополітичні можливості приморській території.
- наявність в межах держави / регіону «розсічених», тобто транскордонно розташованих природно-природних об'єктів. Відомо, що мережа міждержавних кордонів, яка наразі склалася, загалом має певну тенденцію тяжіння до «вписування» в існуючу просторову систему природних (в першу чергу – річкових і орографічних) рубежів. Але на практиці такий збіг реалізується нечасто, що пояснюється наступним: - хід історичного процесу територіально-політичного розмежування відрізняється високою складністю і тому узгоджується аж ніяк не з одними лише реаліями фізичної географії; - природні рубежі далеко не завжди виявлялися зручними «місцями розташування» для проведення ліній міждержавного розмежування.

Тож, унаслідок цього кордони між країнами часто розсікають безліч фізико-географічних об'єктів, що слугує додатковим джерелом ускладнення геополітичних відносин. В основному, такий стан справ зумовлений хоча і досить абстрактним, але, тим не менш, традиційно стійким прагненням тієї чи іншої країни до досягнення деяких (що трактуються нею в свою користь) природних рубежів. Геополітична значущість регіону, що має в своєму складі транскордонний фізико-географічний об'єкт, виявляється більш істотною, ніж регіону, який такого об'єкта не має. Отже, його геополітичний потенціал слід розглядати як більш високий.

2. Суспільно географічний блок. Він містить в собі:

2.1. Соціо-географічний фактор – характеристики, які розглядають населення регіону і як об'єкт, і як суб'єкт геополітичної діяльності. Деякі з них традиційні:

- чисельність і розміщення населення;
- його етно-конфесійний склад;
- особливості демографічної і міграційної ситуації в регіоні.

2.2. Ці загальні позиції доповнюються специфічними, націленими на «**геополітично звужену**» оцінку населення регіону. У їх числі знаходяться:

- той мобілізаційний потенціал населення території, який може бути оперативно задіяний тут в будь-якому вигляді геополітичної діяльності – від участі у виборах до участі в бойових діях.
- рівні усвідомлення жителями регіону своєї моральної (регіональний патріотизм) і матеріальної прихильності до певної території, а так само й готовність відстоювати її від зовнішніх зазіхань як на вербально-доказовому рівні, так і дієво.
- ступінь лояльності жителів регіону існуючим загальнодержавним цінностям. З одного боку, ним відбивається усвідомлення мешканцями єдності з населенням іншої країни, політичної нерозривності з нею місця свого проживання. З іншого – ступінь лояльності визначає наявність, форми мотивації, широту поширення і стійкість серед місцевого населення сепаратистських настроїв;
- особливості менталітету населення даної держави і його культури;
- рівень розвитку науки і освіти;
- загальний соціальний добробут народу даної країни.

3. Економічний блок утворюється тією матеріальною основою, яку складають галузеві, технологічні, результативні і географічні показники зосереджених в регіоні виробничих потужностей, транспортної та телекомунікаційної мереж, які слід розглядати з позиції геополітичної оцінки. Даний блок параметрів ГПД асоціюється з *можливістю економічного контролю в геополітичному просторі.*

3.1. Загальні показники розвитку економіки (ВВП, ВНП, ВВП на душу населення, наявність вільних економічних зон, ТНК, участь в економічних союзах і т.д.).

3.2. В індустріальному секторі, крім традиційного аналізу галузей спеціалізації, орієнтованих на імпорт і експорт, основну увагу необхідно приділити

кількості, місцезнаходженню, виробничим потужностям та обсягам виробництва підприємств регіонального військово-промислового комплексу. Це безпосередньо підсилює геополітичну значущість території - місця їх виробництва.

Даний аспект має особливе значення ще й тому, що фактор розміщення підприємств військово-промислового комплексу часто виявляється індикатором регіональних прагнень або побоювань тієї чи іншої країни. Прикладом тому служить радянський період розвитку півдня російського Далекого Сходу, коли більшість розміщених тут промислових підприємств мало оборонне призначення. Ця обставина дозволяла слабо заселений і, в цілому, економічно несамодостатньому регіону, являти собою адекватну геополітичну відповідь територіям «антиподів» – Північно-Східного Китаю і Тихоокеанським штатам США. В результаті, Радянський Союз протягом досить довгого часу володів великою сферою територіально-політичного впливу в АТР.

Разом з тим, оцінка індустріальної складової ГПД повинна включати в себе не тільки ті підприємства, які входять у військово-промисловий комплекс «безпосередньо», а й можуть бути оперативно включені до його складу. Такий підхід обумовлений двома причинами, згідно з якими:

- подібні підприємства не є оборонними формально, але частина продукції, що випускається ними, може мати військове призначення;
- при необхідності їх технологічний процес може бути оперативно переведений на мілітарну основу.

3.3. Сільськогосподарське виробництво при оцінці ГПД розглядається з позицій його реальної та перспективної можливості у виробленні продукції і матеріалів стратегічного призначення. Причому показники тут можуть мати як загальне, так і спеціальне призначення. Перші з них в даному випадку враховують цінність території, як виробника життєво необхідних сільськогосподарських продуктів – продовольства, промислової сировини широкого призначення, медичних інгредієнтів.

Показники спеціального призначення відображають більш «вузькі», але не менш істотні дані, які можуть свідчити про можливість прояву конкретних зрушень в регіональній геополітичній обстановці. Ілюстрацією цього служить один з епізодів сільськогосподарського освоєння басейну Амура. У к. XIX ст., за даними британської розвідки, майже 70% посівних площ Амуро-Зейської рівнини було зайнято посівами вівса – найважливішої для свого часу фуражної культури. На підставі цих відомостей було зроблено висновок про швидке розгортання Росією на цій території великого військового контингенту, що прискорило створення у 1902 р англо-японського військово-політичного альянсу.

3.4. Призначення транспортно-комунікаційної інфраструктури полягає в переміщенні людей, вантажів і передачі інформації. Якщо це завдання виконується в умовах високих об'ємних і швидкісних обмінів, територія їх здійснення набуває якостей внутрішнього і зовнішнього динамізму, що позитивно характеризують її. Перше з них забезпечує внутрішню єдність регіону. Друге забезпечує інтенсивність міжрегіональних обмінних зв'язків – як на внутрішньо-, так і на міждержавному рівнях. Даний фактор також включає і рівень розвитку теле- / радіокомунікацій, телефонної мережі, Інтернету, масштаб стільникового зв'язку, доступ до

інформаційних ресурсів (бібліотек, наукових інститутів світу, державних і міжнародних серверів, комерційних серверів, соціальних мережа і т. д.). Таким чином, територія, що володіє розвинутою і ефективно працюючою комунікаційною мережею, має і більш ємний ГПД, ніж позбавлена такої.

4. Військовий блок – суто мілітарний аспект ГПД.

Його значення полягає в тому, що:

- саме військовий компонент може виявитися «кінцевим доказом» стримування зовнішньої агресії і безпосередньо забезпечити безпеку регіону;
- є одним з основних інструментів як опосередкованого (потенційна можливість його застосування), так і прямого (безпосереднє застосування) відстоювання тією чи іншою державою своїх геополітичних інтересів на зарубіжному просторі.

Вагомість цього чинника визначається головним чином:

- наявністю зброї масового ураження (ядерного, хімічного, біологічного);
- військово-космічними технологіями;
- наявністю кібервійськ;
- кількістю своїх військових і військово-морських баз за межами країни, а також баз потенційного супротивника поблизу своєї держави;
- прикордонними спорами і участю в миротворчих силах і контртерористичних операціях;
- характеристикою розміщених в країні / регіоні військових частин і спеціальної інфраструктури (укріпайонів, складських баз, полігонів і т. д.).

Чим більше істотними показниками за даними позиціями має держава/регіон, тим більш ємний його ГПД. Разом з тим, поряд з цією, матеріальною, характеристикою, військово-географічний фактор має ще одну суто інформаційну властивість – це комплекс знань про досвід ведення бойових операцій в межах конкретного регіону і на прилеглих до нього територіях. На перший погляд, ці відомості можуть бути розцінені лише як довідково-пізнавальні, оскільки базуються вони на начебто застарілій (в технологічному і моральному відносінах) основі. Однак масив відомостей про бойові дії, що велися, містить в собі достовірні і осмислені, ексклюзивні за своїм змістом дані про ті практичні заходи, які здійснювалися в межах певної території в умовах екстремальної геополітичної обстановки. Таким чином, він виявляється джерелом унікального пізнавального матеріалу, який ні за яких умов не може бути наданий іншими змістовними блоками. Подібна інформація виявляється ретроспективно обґрунтованою базою для моделювання варіантів сучасних військових дій. Це перетворює її на важливий засіб підготовки вирішення гострих геополітичних завдань на регіональному та міжрегіональному рівнях.

5. Політичний блок утворюється декількома складовими:

- форма державного устрою і правління;
- наявність політично нестабільних зон, в тому числі і потенційних, сепаратизму і т. д. ;

- факт наявності у країни / регіону зовнішніх сусідів, на яких країна в тій чи іншій формі впливає (або ні) на прилегле зовнішнє зарубіжжя.

Тут обов'язковим є врахування таких обставин:

- добросусідські міждержавні відносини можуть раптово і остаточно швидко змінитися ворожими;
- дружній зовнішній сусід в результаті агресії «третьої» країни може змінитися на недружнього;
- територіальний контакт з розташованого по той бік зовнішнього кордону «гарячою точкою» може істотно впливати на геополітичний стан прикордонного регіону у будь-якій політично стабільній країні;
- той офіційний конструктив, який існує між сусідніми державами, може поєднуватися з трансрубіжною напруженістю на регіональному рівні;
- держава/регіон, що слугує суб'єктом як «експорту», так і «імпорту» геополітичного впливу, виявляється «зоною природного тяжіння» до себе уваги з боку і власного центрального уряду, і зарубіжної держави, яка межує з ним.
- наявність політичних і (або) економічних угод між країною-сувереном регіону і сусідніми з нею державою або державами, участь у міжнародних організаціях, регіональних, галузевих і військово-політичних угрупованнях (НАТО, АСЕАН, ОПЕК і т. д.).

6. Заключна частина аналізу геополітичного потенціалу

держави повинна включати **аналіз її геополітики**, а саме:

- витоки геополітики в ретроспективі;
- основні концептуальні положення сучасної геополітики;
- сутність геополітичної доктрини;
- геополітичний код держави;
- еволюція та напрями геостратегії;
- оцінка ступеню сучасної геополітичної суб'єктності держави;
- обґрунтоване визначення геополітичного статусу держави
- прогноз на перспективу (коротко-, середньо-, довгострокову).